

НОБЕЛОВА РЕЧ

АЛБЕР КАМЮ

Настоящата реч е била произнесена от Албер Камю на традиционния заключителен банкет от церемониите по връчването на Нобеловата награда, състоял се на 10 декември 1957 г. в общината на град Стокхолм.

Приемайки отличieto, с което благоволи да ме удостои вашата свободна Академия, благодарността ми нараства още повече от съзнанието, че до голяма степен тази награда превъзхожда моите лични заслуги. Всеки човек, и още повече всеки творец, желае да получи признание. Аз също го желая. Но когато научих вашето решение, не можех да не сравня гръмкия му отзвук с това, което съм в действителност. Как би могъл един човек, почти младеж, богат единствено със собствените си съмнения и с още начеващото си творчество, свикнал да живее сред самотата на работата си или в тясното обкръжение на своя приятелски кръг, да посрещне без паника решението, което с един замах го издига от отдален на себе си самотник до зенита на най-ярката светлина? С какво сърце би могъл той да приеме тази чест в часа, когато други писатели, едни от най-талантливите в Европа, са принудени да мълчат и по време, когато неговата родна земя е изпаднала в продължително нещастие?

Аз изпитах такова обкръжане и душевен смут. За да намеря отново вътрешния си мир, ми беше необходимо да свикна с тази твърде щедра съдба. И тъй като можех да се считам достоен за нея, изхождайки само от собствените си достойнства, намерих опора единствено в онова, което ме е крепяло винаги, дори в най-противоречивите обстоятелства на моя живот: разбирането, което имам за своето изкуство и за ролята на писателя. Позволете ми само да изложа пред вас това разбиране, възможно най-просто и с чувство на най-дълбока признателност и симпатия.

Лично за не мога да живея без своето изкуство. Но никога не съм поставял това изкуство над всичко останало. Напротив, чувствавам нужда от него, именно защото то е неделимо от хората и ми позволява да живея такъв, какъвто съм, заедно с всички. За мене изкуството не е самотна награда. То представлява начин за вълинуване на огромен брой хора, като им предлага неповторим образ на страданието и човешкото щастие. Следователно, то задължава твореца да не се самоизолира; поставя го в служба на най-скромната и най-универсална истина. А онези, които често избират признанието на писателя, защото се чувствуват по-различни от останалите хора, бързо разбират, че не биха могли да дадат храна на изкуството си и на самобитността си, без да признаят подобие то с всички други. Творецът се създава в непрестанното пътуване от себе си към другите и обратно, а по средата на този път се намират красотата, без която той не може, и обществото, от което не бива да се откъсва. Ето защо истинските творци не отвърщат поглед от нищо; те се считат длъжни да разбират, не да съдят. И ако трябва да вземем нечия страна на този свят, то тя може да бъде само на онова общество, в което, по великите думи на Ницше, ще властвува не съдникът, а творецът, независимо дали е работник или интелектуалец.

Същевременно ролята на писателя е свързана с неговия тежък дълг. По своето определение той не може да се поставя в служба на онези, които днес правят историята; той е в служба на нейните потърпевши. Ако не постъпи така, ще се намери сам и лишен от изкуството си. Армиите на тиранията, наброяващи милиони хора, не ще стигнат, за да го избавят от самотата, особено ако

той се съгласи да тръгне по техните стъпки. Но достатъчно е на другия край на света да има един-единствен непознат заточеник, обречен на мълчание, за да изтръгне писателя от неговото усамотение поне тогава, когато сред благата на своята свобода той съумее да си спомни за това далечно мълчание и го накара да заговори чрез средствата на изкуството.

Никой от нас не е достатъчно велик за таква призвание. Но каквито и да са обстоятелствата на живота му, бил той неизвестен или внезапно прочут, хвърлен в оковите на тиранията или свободен да се изкаже поне за кратко, писателят може да получи съчувствието на обществото и неговото оправдание, единствено ако приема, доколкото му е възможно, двете главни задължения, съдържащи величието на неговия занаят: да служи на истината и свободата. Тъй като призиването му е да сближава колкото се може повече хора, то не търпи лъжата и робството, чието царство поражда единствено самота. Каквито и да са личните ни недъзи, благородството на нашия занаят винаги ще се корени в тези две крайно трудни за спазване задължения: решимостта да не лъжем за онова, което знаем и съпротивата срещу потисничеството.

Люшкан в продължение на повече от двадесет години от нашата обезумяла история, безпомощно подхвърлял от обсъсъците на своето време заедно с цялото мое поколение, аз се крепях от смътното чувство, че да пишеш днес е чест, която задължава, и то не само към писане. Тя ме задължаваше най-вече да нося, според силите и личността си, заедно с всички останали, които преживават същата тази история, нещастieto и надеждата, общи за всички ни. Тези хора, родени в навечерието на Първата световна война, които са били двадесетгодишни по времето, когато в Европа се утвърждаваха едновременно и хитлеризмът, и първите революционни процеси, изправени по-късно, сякаш за довършване на образованието си, пред Испанската война, Втората световна война, концентрационните лагери, пред една Европа на мъчения и затвори, днес трябва да създават своите синове и произведения под постоянната заплаха от ядрена разруха. Мисля, че никой не може да изисква от тях да бъдат оптимисти. Мисля дори, че ние трябва да разберем грешката на онзи, които, носени от вълните на отчаянието, днес търсят правдата в безчестието, като се хвърлят през глава в нихилизма на епохата, макар и да не спираме да се борим срещу тях. По-голямата част от нас, както в моята страна, така и в Европа, отхвърлят този нихилизъм и търсят законната правда. Те са били принудени да усвоят изкуството да се живее във времето на катаклизми, за да се преодолее и да се борят с открито лице срещу инстинкта към смъртта, за създанието на нашат история.

Несъмнено всяко поколение счита за свое призвание да промени света. Но което знае, че не ще го промени. Въпреки това обаче неговата задача може би е дори още по-велика. Тя се състои в това, да запази света от разрушение. Наследник на една уродлива история, в която се преплитат греховни революции, полудяла техника, мъртви богове и угаснали идеологии, в която властта на посредствените може да разруши всичко, без от това да стане по-убедителна, в която разумът е привнзен до слуга на омразата и потисничеството, това поколение трябваше, изхождайки от собственото си отрицание, да възстанови в самото себе си и наоколо си поне малко от достойнството на живота и смъртта. Пред лицето на заплахения от распадане свят, в който великите инквизитори на човечеството се канят да установят виновни владенията на смъртта, то знаеше, че макар и в лудо препускане срещу часовниковата стрелка, трябва да върне на народите мира, и то не мира на подчинението, че трябва да помири отново труда и културата и с помощта на всички хора да изгради дъгата на единния съюз. Не се знае дали ще може някога да изпълни тази немислима задача, но едно е сигурно: че по всички краища на света то вече удържа двойната си клетва в истината и свободата и, ако се наложи, може да умре за тях без омраза. Затова то заслужава да бъде приветствувано и окуражавано навсякъде, където се намира, и най-вече там, където се принася в жертва. Затова, уверен във вашето съгласие, аз искам да прехвърля върху него честта, която днес ми оказвате.

Подчертавайки благородството на писателската професия, съвремененно държа да поставя писателя на истинското му място и да заявя, че той няма други звания, освен онзи, които споделя със своите другари в борбата, уязвим, но упорит, несправедлив, но вдъхновен от справедливостта, създаващ произведения пред очите на всички, без срам или гордост, вечно разкъсан между страданието и красотата, призован, най-сетне, да изтръгне от своето двойствено съществуване творения, чрез които неостъжно ще гради новото в разрушителния ход на историята. Кой би могъл след всичко това да очаква от него готови решения и красиви поуки? Истината е тайнство, вечно бягащо, вечно

недостижимо. Свободата е опасна, в нея е трудно да се живее, въпреки възторга, който предизвиква. Но ние трябва да следваме тези две цели, мъчително и все пак с решимост, предизвестни за изнурителните препятствия, които ни очакват по дългия път. Кой писател при това положение би посмелял чистосърдечно да се представя за проповедник на добродетелта? Шо се отнася до мене, трябва да кажа за сетен път, че съвсем не съм такъв. Никога не съм могъл да обърна гръб на светлината, на щастието да бъдеш, на свободния живот, в който съм израснал. И макар че тази носталгия стана причина за много от моите грешки, несъмнено тя ми помогна да разбера по-добре същността на своя занаят, тя ме подкрепя и днес да се придържам сляпо към всички безпотпни хора, които понасят наложения им от света живот, единствено благодарение на спомена или кратките мигове свободно щастие.

Стигайки до това, което съм в действителност, до моите ограничения, дълг, а също и трудно-обяснима вяра, се чувствавам вече по-свободен да ви покажа най-сетне машабите на благородното отличие, с което ме удостоявате; свободен съм да ви кажа също, че ми се ще да го приема като един вид почит към всички онези, които споделят моята борба, без да са получили някаква награда, а, напротив, са познали единствено нещастieto и гоненията. Остава ми още да ви благодаря от дълното на душата си и като лично свидетелство за моята благодарност да дам тук публично онези древна клетва за вяност, която всеки истински творец мълчаливо дава сам пред себе си всеки ден.

Преведе от френски: Христина Кочемидова

МОРЕТО ОТБЛИЗО

(Корабен дневник)

АЛБЕР КАМЮ

Израснал съм край морето и мойт разкош беше нищетата, после загубих морето и всеки лукс започна да ми се струва блудкав, а нещастieto — непоносимо. Оттогава чакам. Чакам корабите на моето заръчане, царството на водите, бистрия ден. Търпелив съм, учтив съм, доколкото мога. Виждат ме да вървя по красивите университетски улици, люблювам се на гледката, ръкопляскам като всички, подавам ръка, но това не е мойт глас. Хвалят ме и аз се унасям в мечти; после ме обиждат, а аз дори не се учудвам. Забравам всичко и се усмихвам на онзи, който ме е оскърбил или поздравявам прекалено официално този, когото обичам. Какво да правя, като паметта ми е завладяна само от един образ? Накрая ме принуждават да кажа кой съм. „Още съм нищо, още съм нищо...“

Само на погребенията надминавам себе си. Наистина съм превъзходен. Крача бавно край железната плетеница на оградата, поемам по широките алеи сред гора от циментени дървета, за да стигна пред изкопаните в студената земя ровове. Там, под порозовялата превръзка на небето, гледам как дръзки младежи заравят моите приятели на три метра под земята. Хвърлям цветето, подадено ми от някоя безчувствена ръка, и то винаги улучва ямата. Изпитвам най-вече жалост — точно изискваното чувство, държа главата си подходящо склонена. Хората се възхищават: колко справедливи са надгробните ми слова! Но заслугата за това не е моя: аз чакам.

Чакам дълго. Понякога губя равновесие, едва не падам, успехите бягат от мене. Какво значение има, и без това съм сам. Събуждам се посред нощ и ми се струва, че чувам в полусън шуми на вълните, дишането на водата. Но като се опомня, разбирам, че това е вятърът в листата. Жалките шумове на пустия град. А после дори цялото ми изкуство не стига, за да прикрия чаянието си и да го предприша по модата.

Друг път, напротив, ми помагат. В Ню Йорк имаше дни, когато се изгубвах по дълното неговите камени и стоманени шахти, из които се шурат милиони хора, тичах от еднa в други

изтощен, без да виждам края им, докато накрая вече се държах прав само благодарение на човешката маса, търсеща изхода. Задахвах се, паниката ми напираше във вик. Но постоянно чувах далечния, приканващ зов, който ми напомняше, че този град — празна цистерна — е всъщност един остров и на носа на Батъри ме очаква водата на моето кръщение, черна и воняща, с плувници по нея парчета корк.

Така аз, който не притежавам нищо и съм раздал състоянието си, аз, който спя на открито зад къщата, в която живея, мога да бъда удовлетворен, когато поискам, мога да отплувам по всяко време; не познавам отчаянието. Както отчаяните нямат роден бряг, тъй и аз; знам, че пред мене и зад мене е морето, готов съм за лудостта. Разделението влюбени може би живее в мъка, но това не е отчаяние: те знаят, че любовта съществува. Ето защо аз страдам от изгнанието без сълзи в очите. Все още чакам. Накрая ще дойде ден, когато...

Босите крака на моряците шляпат тихо по кея. Потегляме на разсъмване. Още на излизане от пристанището задухва силен, остър вятър, който сякаш бръсне морето, и то се нахъдра на малки, неразпелени вълнички. Скоро вятърът се усилва и обсипва водната повърхност с мимолетни бели лилии. Цяла сутрин платната ни плъзват над кичестия цветарник. Под нас водата е тежка, сподена, задавена в прясна пяна. От време на време вълните подскачат пред носа на корабчето; блудкава и мазна като слонката на боговете, пяната помита палубата чак до кърмата, рисувайки килим от шарки, които бързо изчезват и отново се появяват — това е кожата на крава, на бели и сини петна, изтощено животно, което се влечи още дълго по нашата бразда.

Още от тръгването чайките следват кораба ни без видимо усилие, почти без да размахват криле. Вятърът ги носи леко в красивия им полет. Внезапен плясък във водата някъде около кухнята хвърля лакомите птици в тревога, разтуря изящия им кортеж и сякаш разпалва буйно огнище от бели криле. Чайките се разхвърчават лудо на всички страни, после, без да губят скорост, една по една напускат бъркотията, за да се спуснат хищно към морето. Секунди само, и ето че отново се събират над водата в креслив птичи пазар, който оставаме зад себе си между гребените на вълните в разпрavia за благодатните отпадъци.

Пладне е, морето едва-едва се повдига, изтощено от зашеметяващото слънце. А когато пак се свлича под себе си, тишината сякаш зазвнява. След едночасов пек безцветната вода започва да се гъне като огромна, нажежена до бяло ламарина. Вие се, дими, почти лумва в пламъци. След миг тя ще се преобърне, за да отпадне на слънцето мокрия си лик, скрит от нас в мрака на вълните.

Минаваме през Херкулесовите врата, лобното място на Антей. А отгатак — навсякъде океан; с един безбрежен поглед обхващаме нос Хорн и Добра Надежда, чак додето паралелите се събират с меридианите и Тихия океан изпива Атлантическия. После обръщаме нос към Ванкувър и поемаме към южните морета. Още половин миля, и пред нас един след друг започват да се редят Великденските острови, островите на Отчаянието и Хебридите. Внезапно една сутрин чайките изчезват. Далече сме от която и да било земя, сами с платната и моторите си.

Сами с хоризонта. Една след друга вълните прикждат от невидимия изток, леко, неумоливо; стигат до нас и една по една бавно ни отминават към незнайния запад. Дълъг е пътят им, той не започва и не свършва никъде... Потоците и реките текат, а морето едновременно отминава и остава. Именно така трябва човек да люби, явно и все по новому. Аз се жени за морето.

В открито море. Слънцето се синява и мъглата го поглъща много преди хоризонта. За миг морето остава от едната страна розово, от другата синьо. После водата потъмнява. Нашата малка черупка се плъзга по съвършения кръг на тежкия матов метал. А в часа на най-голямото спокойствие, пред лицето на настъпващата вечер, от водата наизскачат стотици делфини, обикалят ни известно време, после хукват към хоризонта, където няма хора. А когато и те си отиват, настъпва тишината и ужасът на древното море.

Малко по-нататък — среща с айсберг в тропиците. Смален, разбира се, от дългото си пътешествие из топлите води, той все още е запазил силата си: при преминаването му вдясно от кораба за кратко време вължетата от тази страна се покриват със скреж, докато отляво тегне засулата на гаснещия ден.

В морето нощта не пада. Напротив, тя се издига от дълбините на водата, която постепенно почернява от пепелта на удавеното в нея слънце, нагоре, към все още светлото небе. За миг Венера светва сама над тъмните вълни. Но докато мигнеш с очи, сочната нощ вече гъмжи от звезди.

Изгрява луната. С лъча си тя първо близва морската повърхност, изпълзва по-нагоре и започва да пише с него по меката вода. А стигнала в зенита си, осветява цял коридор в морето, ярък млечен път, който неуморно бяга пред нас заедно с кораба по тъмния океан. Ето върната нощ, осветителната нощ, която тъй дълго зовях сред шумните тържества, алкохола и воплите на страстта.

Плаваме в безкрая и сред него ни се струва, че никога няма да пристигнем. Слънце и луна се редуват във въртележката на светлината и мрака. О, дни в морето, еднообразни като щастието...

Ето животът, непокорен от забавата и спомена, за който говори Стивънсън.

Утро. Пресичаме под прав ъгъл тропика на Рака; водата трепти и се извива. Слънцето се вдига над развълнуваното море, обисано със стоманени пайети. В беззвучната мъгла и горещината небето блести непоносимо, убийствено, сякаш слънцето се е разтопило в гъстите облаци по целия небесен свод. Едно болно небе над разложеното море. С напредването на деня жегата в мъртешки бледия въздух нараства. Целия ден носят на кораба изхвърля над водата роаяци рибки, метални птиченца, пърхащи из хрусталака от вълни.

Следобед се разминаваме с един параход, който се връща към пристанищата. Поздравите, които си разменят сирените ни с трикратно измучаване, подобно на праисторически зверове, — сигналите на група самотници сред морето, възбудени от присъствието на други хора, — увеличаващото се полека-лека разстояние между двата кораба и най-вече раздялата сред зловещите води — всичко това гнет сърцето. Упорити безумци в търсене на нови острови, стъпили на няколко дъски, подхвърляни върху гривата на необятния океан като играчка на съдбата — кой зажаднал за самотата на морето човек не би ги обикнал?

Посред Атлантика се огъваме под напора на бесни ветрове, които брулят неспирно от единия полюс до другия. Вихровете ни чезнат, отлитат в безкрайното пространство. Но всеки вик ще се носи дни наред с вятъра, за да достигне накрая единия от двата сплеснати края на земята и дълго да ехти сред ледените грамади, докато някъде, някой сгушен в своята снежна черупка човек го чуе и се помъчи да се усмихне доволно.

Бях полуздрямал под обедното слънце, когато ме събуди страшен шум. Изведнъж видях слънцето сякаш на дъното на морето, а вълните — ширнали се по самото развълнувано небе. После морето лумна в огъи, а слънцето придойде в гърлото ми на големи ледени глътки. Около мен морците се смееха до сълзи. Те бяха дружелюбни хора, но не пестяха шегите си. Този ден познах света такъв, какъвто е, реших да приема, че неговото добро може същевременно да бъде злосторничество, а злодеянията му — благотворни. Този ден разбрах, че има две истини, една от които никога не бива да се казва.

Необикновената, леко нацърбена южна луна ни придружава много нощи наред, после внезапно се стрелва надолу, докато водата я погълне. На небето остава Южният кръст, тук-там по някоя звезда и поръзният въздух. Междувременно вятърът стихва напълно. Небето плува и се люлее над неподвижните мачти. Със загасен мотор и свити платна корабът сякаш пее в топлата нощ, а водата приятелски плиска от двете му страни. Никаква команда; машините мълчат. Защо всъщност да продължаваме и защо да се връщаме? Ние сме удовлетворени, безмълвната лудост неужели ни приспива. И така, идва ден, който слага край на всичко, тогава трябва да се оставиш на водата като корабкрушенец, плувал до пълно изтощение. Край на какво? Никога не съм го казвал, дори в себе си. О, горчива постеля, царски балдахин, короната се намира на дъното!

На сутринта витлото леко разпенва топлата вода. Отново набираме скорост. Към обяд срещахме стадо елени, на път от далечни земи. Те преминават край нас и продължават равномерния си бяг на север, следвани от множество пестроцветни птички, които от време на време кацат да си починат върху рогата им. Лека-полека шумната гора изчезва към хоризонта. След малко морето се покрива със странни жълти цветя. А привечер часове наред пред нас се носи невидима песен. Заспивам сякаш на познато място.

Подложил всички платна на свежия бриз, ние се цлъзгаме по бистрот, мускулесто море. До стигаме пределната си скорост и обръщаме кормилото — ляво на борд. А привечер, поправяйки отново курса си, наклонени на десния борд дотолкова, че платната почти докосват водата, лети с пълен напред към южния континент, който аз познавам само от въздуха — веднъж го прелети сплеската във варварския ковчег на един самолет. Чувствавах се като тровац нар в тежкопод-

вижната си карета; чаках да видя морето, без да мога да го достягна. Чудовището решеше, излиташе от торфищата на Перу, втурваше се към тихоокеанските плажове над белия, начулен гръбнак на Андите, после над огромната равнина на Аржентина, покрита от ята мухи, с един мах на крилата оставаше зад себе си уругвайската прерия, препълнена с мляко, мълните реки на Венесуела, кацаше за малко и отново надаваше рев, треперейки от желание пак да полети из необятната шир, да погълне нови пространства и въпреки всичко не мърдаше от мястото си или, ако напредваше, то правеше това бавно и с усилие, със свирепост, устремено напред с отровна сила. В металната клетка аз издъхвах, привличаха ми се кланета, оргии. Без простор няма невинност и свобода! За лишения от въздух затворът е символ на смърт или лудост; какво друго ми остава, освен да граби и убива? А днес, напротив, съм изпълнен с дишане, разперените ми докрай криле плуват в синевата, иска ми се да викам заедно с вятъра. Изхвърляме във водата секстантите и компасите си.

Под повелята на вятъра платната ни са като от стомана. Брегът пробягва в пълен ход пред очите ни — цели гори кокосови палми, нагазили в изумрудените езера край спокойния залив, заграден от червените платна на лунни пясъци. Изникват големи здания, напукани под натиска на левствена гора, стигнала вече до задните им дворове; тук-там някой жълт храст или бамбукът е стучил по някой прозорец; най-сетне Рио се скрива от погледа ни и растителността отново покрива неговите модерни останки, сред които остава да ехти само кикотът на бразилските маймуни. Профучаваме по-бързо край дългите плажове, където вълните се разливат върху венци от пясък и още по-бързо край уругвайските стада, които навлизат в морето и то отведнъж пожелтява от овце. По-нататък, по бреговете на Аржентина, на равни промеждутъци се мяркат големи селски кладии, върху които в небето се въртят на шиш разсечени наполовина говеда. Цяла нощ ледовете на Огнена земя блъскат черупката ни; корабът забавя ход и ляга на борд. На сутринта Тихият океан ни поема върху своята единствена гигантска вълна, която сякаш ври от бяло и зелено пране покрай хилядите километри чилийски бряг; повдига ни бавно и заплашва да ни повали. Кормилото я избягва, завива покрай Кергелските острови. В меката привечер към нас се приближават първите малайски лодки.

„Към морето! Към морето!“ — викаха възторжено момчетата от една книжка на моето детство. Не помня нищо друго от книжката, освен този вик. „Към морето!“ И през Индийския океан, през широкия коридор на Червено море, където в нощната тишина се чува как се пукат от студ нажежените през деня пустинни камъни, ние се завръщаме в древното море, където стихват всички вопли.

Най-сетне, една сутрин се отбиваме в странно тих залив, изпълнен с клюмналите знаменца на шамандурите. Само няколко морски птици в небето вдигат врява за стъбла тръстика. Скачаме от кораба и доплуваме до пустия бряг; цял ден се къпем в морето и се печем на пясъка. А когато под зеленкавото, сякаш отстъпващо небе се спуска вечерта, и без това спокойното море съвсем утихва. Вълничките замират пред този хладен гроб с последен дъх от морска пана. Изчезват и морските птици. Остава само просторът, разтворил обятия за пътуване на място.

Има безкрайно тежки нощи, в които на човек не му е жал да умре, тъй като знае, че и след него те пак ще обгръщат земята и морето. Огромно, порено надлъж и шир, и вечно девствено море, моя религия в нощта! То ни мие и засища в пречистите си пазви, освобождава ни и ни крепи изправени. Всяка вълна носи обещание, все едно и също. Какво ли казва вълната? Ако трябва да умра, заобиколен от ледени планини, забравен от света, отритнат от своите, останал без сили, в последния миг морето ще разбие клетката ми, ще дойде да ме извиси над самия мене и ще ми помогне да издъхна без омаза.

Полунощ е. Сам съм на брега. Още малко и ще тръгна. Самото небе с всичките си звезди стои на дрейф, както обсипаните с гирлянди от лампички кораби, които в същия този миг осветяват тъмните води на пристанищата по цял свят. Просторът и тишината слагат заедно целия си товар на сърцето. Понякога една внезапна любов, велика творба, решителен подвиг или преобразяваща мисъл носят същия непоносим страх, примесен с неудържимо привличане. Сладкият страх, че съществуаш, приятната близост на неизвестната опасност; да си жив — не значи ли това да преследваш собствената си гибел? Постоянно, без да си поемем дъх, ние вървим към гибелта си.

Винаги ми се е струвало, че живея сред открито море — сред опасности, но същевременно в сърцето на най-висшето щастие.

1953 г.

Преведе от френски: Христина Кочемидова